

Türkmen pygamberleri

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar, Türkmen dili

написано kitapcy | 22 января, 2025

Türkmen pygamberleri TÜRKMEN PYGAMBERLERI

«Türkmenler gylyjyň zoruna musulman boldular» diýen pikiri orta atanlaryň hakyky niýetini aňşyrmak kyn däl. Bu hapa we bölüp-parçalaýjy pikir taryhyň ähli döwürlerinde dünýä taryhynyň oňurgasyny düzen bir bitewi türkmen halkynyň baý we köpöwüşginli taryhy geçmişiniň üstünde oýnalýan oýunyň («Большая игра») bir bölegidir. Bu gülkünç pikiriň awtorlary näme üçin görnüp duran açyk-aýdyň hakykata göz ýetirmek islänoklar? Seredip görüň: dünýäde zor bilen dinini üýtgedip, mejbury ýagdaýda ynanjyny terk edip, täze giren dinine şular ýaly san-sajaksyz hyzmat eden türkmen ýaly millet başga ýerde barmy? Eýse, şeýle zat mümkinmikä beri? Ýaragyň güýji bilen bir adamyň dinini-imanyny üýtgetseňizem, barybir ol adam belli bir wagtdan soň öňki ynanjyna dolanyp barjagy görnüp duran zat. Ýagdaý şeýle bolsa, «arym köýenden imanym köýsün» diýip, özgäniň boýunturugynyň astynda ýaşamagy ölümden ýeg görýän özdiýenli Türkmen aga zor bilen kabul etdirilen täze dininden dänmez öýdýäňizmi? Söweşjeň häsiýetli we gözsüz batyr, garadangaýtmaz türkmenler babatda bular ýaly gulçulygy kabul edendir diýip pikir ýöretmek – türkmenleri asla tanamazlyk, türkmeni türkmen eden aýratynlyklary we türkmen taryhyny ýeterlik bilmezlik diýmekdir.

(Goşmaça maglumat üçin Osman Ödäniň «Hezreti Aly we Türkmenistan» makalasyna seret -H.T.)

Türkmenler yslamyň Gün kimin dünýäniň depesinde parlap dogan gününden başlap yslam dinine girmäge başlapdyrlar.

1). Türküstandan Mekgä göçüp gelen we Ehli-Beýtiň (Pygamberimiziň (s.a.w) maşgalasy) hemaýaty astynda ýaşan «Süreýj maşgalasy» we olardan gelýän türkmenler...

(Süreýj ogullary demir ussaçylygynda we gylyç ýasamakda

öňlerine adam geçirmändiler. Şeýlekin aýratynlyklary üçin bu türkmen urugyna «süreýj» lakamy berilipdir).

2). Öz döwrüniň iň meşhur aýdym-saz ussatlaryndan bolan Ubeýdullah hem gelip çykyşy boýunça türkmen bolan süreýj taýpasyndandyr...

2). Ýasiriň maşgalasyndan we yslamyň ilkinji zenan şehidi Sümeýýa hatyn hem gelip çykyşy boýunça hakyky türkmenidir. Mälim bolşy ýaly, hakyky ady Pamyk bolan türkmen gyzy Sümeýýe hatyn yslamyň ganymlarynyň Ebu Jehil tarapyndan zalymlyk bilen öldürilýär.

4). Pygamberimiziň döwründe Arabystan ýarymadasynda ýaşaýan arap taýpalarynyň içinde yslamdan öň çapawulçy häsiýeti, yslamdan soňky döwürde bolsa jomartlygy we amanada hyýanat etmezligi bilen tapawutlanan söweşjeň häsiýetli Harp ogullary taýpasynyň hem aslynyň türki taýpadygy çaklanylýar.

Yslamyň ilkinji zenan şehidiniň aslynyň türkmenligini subut eden päkistanly meşhur ylahyýetçi, professor Muhammet Hamidullah şeýle ýazýar:

«Sümeýýäniň asly türkmenidir. Parslar bilen türkmenleriň arasynda bolan söweşleriň birinde onuň maşgalasy eýranlylaryň eline düşüpdür. Soň olar araplaryň arasyna düşüpdür we birnäçe gezek ýerleri üýtgäp Taife çenli gelipdirler...

Sümeýýäniň hakyky ady bolan Ýamih ýa-da Baminç sözi hakykatda türkmen sözüdir. Bu söz «pamyk» sözünün ýoýulan görnüşidir...»

Yslamyň ilkinji zenan şehidi Hezreti Sümeýýe enemiziň (r.a.) hem türkmenligi sahabalaryň arasynda başga-da köp sanly türkmeniň bolandygynyň aýk subutnamasydyr.

Taryhy maglumatlardan mälim bolşy ýaly, türkmenleriň köpçülikleýin yslama girmesi Talas söweşinden soň amala aşypdyr.

Emma bu söweşden öňem türkmenleriň abbasy döwletiniň hyzmatyna girip, yslamy kabul edip we yslamy rowaçlandyrmak üçin tagallalaryny gaýgyrmandyklaryny görmek bolýar. Hususanam

abbasylar döwründe türkmenler yslam halyflygynyň esasy güýjüni emele getirdiler. Galyberse-de milletçu emewi häkimiýetini ýykanam Ebu Müslim Horasanly atly türkmeniň 750-nji ýylda başyny başlan gozgalaňy dälmi näme?

Türkmenler bilen yslam halyflygynyň arasyndaky oňyn gatnaşyklar Hezreti Omaryň (r.a) döwründe başlanypdyr. Elbetde, şol döwürde ikitaraplaýyn gatnaşyklaryň çygrynyň dar bolandygy sebäpli, özara gatnaşyklarlarda we yslamy köpçülikleýin kabul etme çärelerinde göze ilip duran ösüşler bolmandyr.

Yslam halyflygynyň emewiler döwründe emewileriň milletçi we imperialistik syýasaty ýöretmekleri hem-de türkmenleriň ýaşaýan ýurtlaryna birinji planda dini ýaýratmak däl-de basybalyjylykly, talaňçylykly ýörişleri goýmagy bilen iki halkyň arasynda dostlukly gatnaşyklar kesilýär. Elbetde, Mawerannahra çozan emewilere garşy türkmenler elllerini gowşurup oturman, watan goragy üçin ýaraga ýapyşypdyrlar.

(Goşmaça maglumat üçin prof. Enwer Konukçynyň «Tarhan Nizek» makalasyna seret, türkmen dilinde., -H.T.)

Onsoňam emewi diktaturasynyň türkmenleri ýa-da başga halklary öz ýanyna çekmek ýaly pikiri ýokdy. Olar arap dälleri gul hasaplap, yslam dinini we halyflygy öz häkimiýetlerini goramagyň serişdesine öwren betpäl basybalyjylardy. Eýsem, taryhyň haýsy döwründe haýsy halk ýurtbasarlaryň öňünden duz-çörekli çykypdyr?!. Elbetde, gandöküşikli söweşleriň bolandygyny inkär etmek mümkin däl. Eger türkmenler gylyjyň zoruna musulman bolan bolsadylar, onda hut şol döwürde – emewileriň döwründe hemmesi musulman bolup dynardy. Emma şol döwürde ata-babalarymyzyň köpçülikleýin yslamy kabul edendikleri barada taryhda ýekeje-de maglumat ýok.

Türkmenleriň köpçülikleýin yslama geçişi abbasylaryň döwrüne gabat gelýär. Muňa bolsa abbasylaryň yslamyň häsiýetine gabat gelmeýän asabyýeti (milletçiligi, faşizmi) näletläp, Pygamberimiziň (s.a.w) döwründäki ýaly yslamy dogry wagyz etmäge üns berendikleri we ähli halklara deň göz bilen garandyklary sebäp bolupdyr. Ýagdaý şeýle bolansoň türkmenler

derhal yslama meýil bildirip, göktañry dininden kän bir tapawudy bolmadyk täze dine ýüregi bilen ynanydyrlar.

(Abbasylar bilen türkmenleriň gatnaşyklary baradaky gymmatly maglumatlar belli taryhçy Kakajan Baýramowyň işlerinde bar - H.T.)

Türkmenleriň gadymy ata-babalarynyň we mongollaryň häzirki wagtda tengriçilik ady bilen bilinýän tradision ynanjyna ýakyk wagta çenli «türk şamanizmi» diýip at berildi. Emma «şamanizm» adalgasy Sibirdäki halkyýetleriň ynanç sistemasy üçin däl-de, dünýäniň ähli başlangyç (paganistik) ynançlary üçin ulanylýandygy üçin, soňky on-on bäş ýyldan bäri günbatarly alymlar «tengrizm» adalgasyny has köp ulanýarlar. Bu ynanç ýekehudaýlylygy ündeýär. Gök Tañry – Uly Beýik – Tañry diýmekdir. Bu diniň ähmiýeti türki taýpalaryň aglabasynyň ynananlygyndadyr. Göktañry dininiň pygamberleri, mukaddes kutaby, ybadathanasy, dini rituallary we ruhanylary ýok. Olaryň diňe ýeke-täk Tañrysy bar. Biziň çöregi, ene süýdünü mukaddes saýşymyz ýaly olaryň gözünde asman, toprak, suw mukaddesdir.

(Goşmaça maglumat üçin W.Ýanyň «Çingiz han» romanynda» Otraryň häkimi Gaýyr han Türkmeniň oýlanşyksyzlyk bilen öldüren 450 «täjiriniň» aryny aljakdygy barada Gök Tañrynyň (Asman hudaýynyň) önünde kasam edýän epizodyna seret – H.T.)

Gadymy türkmen dininde ýeke-täk we beýik Tañra, pygambere – Ýalwaç, jennete – uçmah, jähheneme (dowzaha) – tamug, türkmenleriň dünýä agalygyny berkarar etmek prinsipine – jihat, mukaddes ugur ynanhyna – gündogar-kybla, arassaçylyga berilen ünse – abdest diýlipdir. Din adamlaryna artykmaçlyklar berilmändir, öňe sürülýän käbir nädogry pikirleriň tersine, türkmenler taryhyň hiç bir döwründe buta çokunmandyrlar (agaçdan, daşdan ýasalan «hudaýlara» ynanmandyrlar). Ahlak arassaçylyga berilen ýokary derejedäki üns türkmenleriň yslama giriş prosesini çaltlandyrypdyr.

Mahmyt Kaşgarlynyň «Diwany lugat et-türk» atly gymmatly taryhy eserinde diýseň täsin maglumatlar gabat gelýär. «Diwanda»

beýan edilýän gadymy türkmen ynanjyna siňen Taňrynyň aýratynlyklary Gurhanyň «Yhlas» (Kulhualla) süresiniň aýatlaryny ýada salýar:

«Bir bolan Mengü, Soňsuz bolan Baýat, Başsyz bolan Mungsyz, Öz-özünden bar bolan (Dogmadyk, dogrulmadyk), Diri, Haýat sahyby Erki, Erada sahyby bolan Ogan, Gudrat sahyby bolan ýaradyjy Törütgen...» we ş.m.

Osmanly türkmen döwletiniň kämil ylym ojagy Enderin mekdebinde kemala gelen taryhçy Hüseyin Hüsameddin Ependi «Şerh-u Esmail Murselin» atly eserinde ýigrimi dört sany türkmen pygamberinden söz açýar.

Türkmenleriň arasynda Hak ýoly wagyz eden pygamberleriň atlary türkmen adam atlary bolmak bilen bir hatarda, olar taryhy çeşmelere arap elipbiýinde we okalyşynda şeýle görnüşde geçipdir:

Amun, Anuh, Barah, Josan, Düwil, Gadat, Hamun, Hemudin, Hıjah, Hijil, Katın, Kedük, Kharkyl, Laýju, Narın, Sakun, Salah, Sawıs, Takhym, Tamur, Umyt, Ýahur, Ýasan, Ýewik...

(Belli türkmen ýazyjysy Sapargeldi Annasähet Iner oglynyň «Almaz teginiň neberesi» hekaýasy atly hekaýasynda hem Ýafet atly türkmen pygamberiniň ady agzalyp geçilýär -H.T.)

Bütün bu ýokardaky agzalanlardan netije çykarmaly bolsa, türkmenlere ýeke-täk Taňra ynananlara aýdylýan hanyfylygyň özeninde hereket eden şanly millet diýip gypynsyz aýtsa bolar. Yslamyň gözüniň nury, ýüzüniň tuwagy bolan türkmenlerden diňe şeýle belent mertebä garaşmak bolar, şeýle dälmi näme?

Tarkan SUÇYKAR. Taryhy makalalar